

explică deasă folosire a reprezentărilor monetare pentru ilustrarea anumitor capitole, dar reproducerea în original a unor inscripții și diplome militare se justifică mai puțin, mai ales când comentariul nu-l lipsit de confuzii, ca în cazul dedicației CIL III 550, unde nu se spune, firește, că Hadrian ar fi fost cîndva *pretor al Pannoniei Inferior*!

Un spor de interes ar fi fost conferit lucrării de o ilustrație ireproșabilă, ceea ce, din păcate, nu e cazul. Numărul planșelor e mare (clișeele, sintem informați, sînt ale autorului) dar calitatea reproducerilor e nesatisfăcătoare, în contrast absolut cu nivelul artei fotografice în zilele noastre și cu exigența cunoscută a editorilor englezi în materie de documentare fotografică.

D. M. Pippidi

JEAN GAUDEMET, *Les Institutions de l'Antiquité*, Paris, Editions Montchrestien, 1972, 518 p. liste chronologique des empereurs romains 5 tableaux synoptiques (Athènes et Rome) (Collection Université Nouvelle. Precis Domat.)

Autorul acestui manual universitar este binecunoscut cititorilor noștri, prin colaborarea la volumul *In memoriam M.G.Nicolau* (St Cl, VII, 1965) și prin recenziile asupra unora din numeroasele și importante sale lucrări. Marea sinteză consacrată *Instituțiilor Antichității* (1967), a fost pe larg recenzată în Studii clasice XI, 1969, p. 265 — 270.

Îmbrățișînd aceeași materie, în același spirit general și cu o metodă care și-a făcut strălucit probele, manualul de față pune la îndemîna studenților din primii ani de licență, într-o formă accesibilă și de mare eficacitate didactică, substanța sintezei din 1967, degrevată, așa cum se cuvenea, îndeosebi de bogatele și prețioasele ei note bibliografice și de discuție.

Și acest manual va constitui o dată în literatura romanistică. Personal, nu ne îndoim că va exercita asupra publicului celui mai gingaș și mai dificil, acela al studenților, o acțiune rodnică și durabilă. Traducerea lui în limba română, ar umple un gol și ar constitui un interesant schimb de experiență.

Manualul apare într-o etapă mai liniștită pentru dreptul roman și pentru istoria dreptului, decît cea de acum 3 — 4 ani. Totuși o etapă de criză și de profundă preocupare de ordin filozofic, sociologic și didactic, cu privire la rosturile istoriei dreptului în epoca atomică, și cu privire la capacitatea noastră de a regîdi aceste rosturi. Ar fi o ușurință gratuită să ne disimulăm dificultățile cu care sintem confrunțați. Tot așa ar fi zadarnic dacă am sugera că romanistii și istoricii dreptului au izbutit să formuleze — independent de adeziunea imediată a contemporanilor lor — răspunsuri valabile și satisfăcătoare. Dar, fără iluzii sau revendicări idealiste, prezența lor în confruntarea la care facem aluzie este constantă și plină de răspundere. N-o vom înfățișa aici mai pe larg. Revistele de drept roman, prin sumar, prin conținut, prin echipele de colaboratori, nu sînt în declin. Numărul lor a sporit. Țări care nu activau în acest domeniu, sînt astăzi reprezentate prin nume prețuite. Lărgirea în Franța (1954) a învățămîntului de drept roman spre o istorie a drepturilor antichității, cu accentul pus pe instituții și pe faptele sociale, într-un spirit sociologic care a trebuit să fie atenuat în 1960, rămîne o mutație epocală și din cele mai interesante. Institutul de drept roman al Universității din Paris, condus de prof. J. Gaudemet, ca și Institutul Max Planck pentru istoria dreptului în Europa, condus la Frankfurt/Main de prof. H. Coing, sînt două centre active care, pe planuri complementare, asigură dreptului roman și istoriei dreptului o prezență semnificativă în cultura juridică și istorică a epocii noastre.

Spunem aceasta tocmai fiindcă nu ignorăm unele inegalități de dezvoltare de la o țară la alta sau de la o regiune la alta. Și, mai ales fiindcă bilanțul strict didactic, în lăuntru universităților, îndeosebi în Germania Federală, este departe de a fi lipsit de grave întrebări.

La clarificarea lor, prof. J. Gaudemet își aduce, prin manualul recenzat, o contribuție directă și prețioasă. În 518 pagini se dă studenților o excepțional de clară, de justă și de plăcută sinteză a istoriei instituțiilor în orientul mediteranean (9 — 50), în Grecia antică (51 — 126) și la Roma (129 — 495). Proporție elocventă, care pune capăt monopolului științific și didactic al dreptului roman tradițional, dar îi acordă încă un loc, în principiu, justificat și liniștitor. Dreptul roman n-are decît de cîștigat din dispariția unui monopol devenit nefiresc și deci primejdios, dat fiind poziția noastră istorică față de dreptul Romei antice.

Într-un text de o densitate care nu-i reduce niciodată claritatea, autorul a izbutit să selecteze materia și problemele și să simplifice formulările, fără a le schematiza sau vulgariza, în cadrele unui plan „modern” și sugestiv. Perspectivile de bază revin ca un *leitmotiv*, dar de cele mai adeseori sub formulări variate sau cu nuanțe atent cîntărite, care exprimă caracterizări de fond ale proceselor istorice și evită monotonia. Selecția literaturii este făcută cu o competență și o artă consumată. Limitele inevitabile, enunțate chiar de autor, se înțeleg de la sine. Unele completări sau egalizări vor fi introduse, desigur, în cursul edițiilor care se vor succede. Cele 34 de bucăți alese pentru lectură constituie o inovație care nu poate fi îndeajuns lăudată. Tablourile sinoptice vor fi apreciate de studenți.

Partea I grupează „Societățile orientale și pe cele grecești”. Partea a II-a îmbrățișează Roma de-a lungul a trei perioade: veche (-mijlocul sec. II î.e.n.), clasică (-284 e.n.) și Imperiul de Jos (-565 e.n.).

Se studiază cadrul istoric general, instituțiile și structurile politice, structura socială, dreptul, sursele și sancțiunea lui (organizarea judecătorească și procedura, în linii foarte mari). Potrivit programului francez, instituțiile de drept privat fac obiectul unor cursuri speciale, cu caracter juridic mai accentuat în cadrul al doilea al studiilor de licență. În esență, manualul cuprinde cadrele politice și sociale și o istorie externă a dreptului, rezervînd ciclului II istoria dreptului privat. În felul acesta, denumirea de „Istorie a Instituțiilor”, din programul francez, devine întrucîtva convențională. Fără inconveniente de fond, deoarece autorii în general, și profesorul J. Gaudemet în special, se feresc să dogmatizeze noțiunea de instituție și, fără a intra în subtilități și explicații structuraliste, nu ezită să folosească ambele noțiuni, pe cea de instituție și pe cea de structură, ceea ce ni se pare soluția cea mai fecundă.

Caracterizarea despotiilor asiatice, originalitatea regalității ebraice, societatea homerică, structura și rolul istoric al polisului grec, diferit totuși de statul-*ciuitas* roman, incapacitatea lumii grecești de a elabora o formulă politică imperială, trecerea de la regalitate la republica patriciană la Roma, criza republicii în sec. I î.e.n., aportul pozitiv și umbrele puterii imperiale romane, originalitatea magistraturii grecești și romane, creațiile Romei în materie de surse ale dreptului și în procedură, iată rapid cîteva din problemele asupra cărora paginile, alineatele, uneori simplele fraze ale manualului aduc o recoltă pe care în general nu îndrăznim s-o cerem unui *Précis* studentesc. Asupra sclaviei antice se spun lucruri juste și nuanțate, fără a se insista. Dar mai ales fără a se desprinde sugestia unor orînduiri pentru care trăsăturile dominante să trebuiască a fi căutate în marele și tulburătorul proces economic—social și moral al sclaviei. Dezafectarea interpretărilor evoluționiste, în mare cîinste la finele secolului trecut și la începutul celui următor, este adesea notată, cititorul român să-și dea seama de implicațiile eșecului semnalat, fără a i se sugera o altă orientare de înlocuire. Conflictele sociale, rolul motor al intereselor fiecărei categorii sociale, contradicția între fațada juridică sau arma dreptului, pe de o parte, și sensul social politic real al unor structuri, al unor instituții este concis, dar clar pusă în lumină în repetate rînduri.

Dacă autorul merită toate felicitările, nu mai puțin merită să fie felicități studenții care vor ști să asigure acestei cărți succesul care i se cuvine.

Valentin Al. Georgescu